

Bachelorscriptie

Naam: Carissa de wit

Student nr: 3170551

Datum: 03-07-09

Docent: Maike Gieling

Tolerantie ten aanzien van moslim gebruiken: gender verschillen onder de loep

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Probleemformulering	6
2.1 Probleem gebied.....	6
2.2 Probleemstelling.....	6
2.2.1 Doelstelling.....	6
2.2.2 Vraagstelling.....	7
2.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie.....	8
2.3.1 Maatschappelijke en politieke relevantie.....	8
2.3.2 Wetenschappelijke relevantie.....	8
3. Theoretische verdieping	9
3.1 Inleiding.....	9
3.2.1 Gender verschillen.....	9
3.2.2 Sociale identiteit.....	12
3.2.3 Directe ervaringen.....	14
3.2.4 Vooroordelen en Stereotypen.....	16
3.3 Uitleg theoretisch verklaringsmodel.....	18
4. Methodologische verantwoording	19
4.1 Keuze onderzoeksinstrument.....	19
4.2 Selectie onderzoekseenheden.....	19
4.3 Operationalisering concepten.....	19
4.4 Analyses.....	21
5. Resultaten	22
5.1 Tolerantie verschillen.....	22
5.2 Verklaren tolerantieverschil.....	23
5.2.1 Sociale identiteiten.....	25
5.2.2 Directe ervaringen.....	25
5.2.3 Vooroordelen en stereotypes.....	25
5.3 Regressie analyse.....	26
5.4 Interactie effecten.....	27
6. Discussie	29
6.1 Tolerantie verschillen.....	29
6.2 De mogelijke verklaringen.....	29
6.3 Werking van factoren voor mannen en vrouwen.....	32
6.4 De plus en minpunten van dit onderzoek.....	33
7. Referentielijst	35
8. Bijlagen	37

Voorwoord

Dit onderzoek heb ik uitgevoerd in het kader van het bachelor project. Binnen het domein *Rechten, Vrijheden en democratische besluitvormingsprocessen* mocht vrij een onderwerp gekozen worden. De uitdaging is om een onderwerp te behandelen dat van deze tijd is omdat een *up to date topic* zorgt voor een grote maatschappelijke relevantie voor dit moment. Ook vind ik het belangrijk dat mijn interesse hier ligt zodat het onderwerp met passie te lijf kan worden gegaan. Op deze manier draagt dit bachelor project niet alleen bij aan mijn onderzoeksvaardigheden maar voegt het ook iets toe aan de voor mij interessante kennis. Het onderwerp van dit project spreekt mij persoonlijk aan omdat het bijdraagt aan de kennis over mij als lid van de Nederlandse samenleving en mij als vrouw. Ik heb het gevoel dat dit onderzoek aan de hier boven genoemde punten heeft voldaan. Daarnaast heeft dit onderzoek de mogelijkheid geboden om de tijdens mijn studie opgedane kennis toe te passen op één groot project waar verschillende cursussen samenkomen. Zowel de theorie als de statistische kennis, het verzamelen van data en het schrijven van een literatuur onderzoek uit de afgelopen drie jaar kwam van pas bij een succesvolle afronding van dit project.

Het resultaat dat dit project heeft opgeleverd zou ik nooit bereikt hebben zonder de hulp van mijn projectbegeleidster. Hierbij wil ik van de gelegenheid gebruik maken om Maïke Gieling te bedanken voor de nieuwe inzichten die ze me heeft verschaft en de hulp die ze me heeft geboden daar waar nodig.

Ook gaat mijn dank uit naar mijn groepsgenoten die me hebben weten te motiveren wanneer mijn doorzettingsvermogen het liet afweten.

1. Inleiding

De komst van nieuwe groepen en culturen in Nederland heeft het onderwerp tolerantie nieuw leven in geblazen. Hoe tolerant moeten we in Nederland zijn en in hoeverre moeten we “Nederlandse normen en waarden” verdedigen? Dit zijn vragen die bijna elke week in de media en de politiek aan bod komen en dat maakt tolerantie een interessant onderwerp voor verdieping.

Sommige politici keuren de islam af omdat zij in strijd zou zijn met de basis normen en waarden die in Nederland erg belangrijk worden geacht zoals de waardering voor democratie of de gelijke rechten voor homoseksuelen. Ook zijn er politici die van mening zijn dat de vrouw binnen de islam een onderdanige positie inneemt terwijl in Nederland al vanaf 1900 gestreden wordt voor gelijke rechten voor vrouwen. Culturele gebruiken als het dragen van een hoofddoek of vrouwenbesnijdenis kunnen als onderdrukking van de vrouw worden gezien waardoor gelijkheid niet meer mogelijk lijkt (Roald, 2001). Wanneer het gaat om de integriteit van het vrouwelijk lichaam lijken bijna alle Nederlanders intolerant ongeacht de context van het ritueel (Verkuyten en Slooter, 2007). Zo vormen sommige culturele uitingen als het dragen van een hoofddoek en vrouwen besnijdenis voor sommige Nederlanders een moreel conflict tussen verschillende basisrechten, namelijk gelijkheid en vrijheid van geloofsovertuiging. Het komt vaak voor dat de betrokkenen zelf deze culturele uiting niet als onderdrukking ziet doordat zij als lid van deze culturele groep bepaalde gebruiken geïnternaliseerd hebben (Dekkers, 2006; Roald, 2001). Zij draagt dan geen hoofddoek omdat ze haar vader/broer/ooms een plezier wil doen maar omdat zij er van overtuigd is dat zij de rechten heeft die ze verdient. Net zo goed kan een Islamitische vrouw het zielig vinden voor de westerse vrouw dat zij niet beschermd wordt tegen het dragen van een minirok waarmee ze zichzelf verlaagd. Dit past binnen dezelfde discussie als het verbieden van een hoofddoek om de Islamitische vrouw tegen onderdrukking te beschermen.

Opvallend is dat vrouwen meer moeite hebben om afwijkende standpunten betreft de bovenstaande voorbeelden te accepteren dan mannen (Verkuyten en Slooter, 2008). Vrouwen lijken dus minder tolerant te zijn als het gaat om het accepteren van situaties waarin in hun ogen onrecht aan wordt gedaan tegenover vrouwen. Uit meerdere studies (e.g., Metha, 1997; Sotelo, 1999; Cowan en Khatchadourian, 2003; Golebiowska, 1999; Killen, 2006) komt naar voren dat er tolerantieverschillen bestaan tussen mannen en vrouwen op allerlei gebieden. Zo bestaan er bijvoorbeeld genderverschillen in de gastvrijheid naar buitenlanders, in het belang

dat wordt gehecht aan vrijheid van meningsuiting in het algemeen en het uiten van een haatdragende mening en in tolerantie ten aanzien van culturele uitingen en praktijken. Tegelijkertijd blijven verklaringen voor deze genderverschillen uit of worden geopperde verklaringen niet systematisch onderzocht.

Deze studie houdt zich bezig met het tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen. Daarbij wordt toegespitst op de tolerantieverschillen tussen autochtone mannen en vrouwen ten aanzien van culturele uitingen binnen de islamitische cultuur die sekseongelijkheid bevatten in het perspectief van de autochtone man en vrouw. Dit verschil zal onderzocht worden aan de hand van een aantal theorieën.

Ten eerste laat de Sociale Identiteit Theorie (SIT) het belang zien van groepsidentiteiten bij de vorming van intergroepsrelaties en tolerantie (Tajfel, Turner, 1979). Daarbij kan de vrouwelijke identiteit ook als groepsidentiteit worden benaderd. Daarnaast is er een theorie die de invloed bespreekt van sociaal geconstrueerde genderverschillen tussen mannen en vrouwen op de perceptie en benadering van morele conflicten. De kern van deze theorie van Gilligan (in Puka, 1994) is dat vrouwen een *care* perspectief hanteren bij het benaderen van morele conflicten en dat wil zeggen dat zij een oplossing zoeken waarbij zij het welzijn van anderen voorop stellen. Mannen zouden een *justice* perspectief handhaven waarbij wetten en regels de oplossingsrichting van morele conflicten bepalen. Dit perspectief zal mede gebruikt worden om de tolerantieverschillen tussen mannen en vrouwen te onderzoeken. Tot slot wordt er gekeken welke invloed het hebben van negatieve stereotypen ten aanzien van bepaalde culturele eigenschappen en het hebben directe ervaringen met onderdrukking of discriminatie heeft op de mate dat vrouwen een afkeurend standpunt innemen tegenover de in dit onderzoek centraal staande culturele uitingen (Killen, 2006).

2. Probleemformulering

2.1 Probleem gebied

De studie die als inspiratie bron heeft gediend voor het onderwerp van dit bachelor project is een studie naar tolerantie van Nederlanders naar islam (Verkuyten en Slooter, 2007). In dit onderzoek werd gender slechts meegenomen als controle variabele waardoor er weinig aandacht is besteed aan gender verschillen. Toch viel de bevinding op dat autochtone vrouwen een stuk minder tolerant waren als het ging om praktijken waarbij in hun ogen onrecht werd aangedaan tegenover een vrouw. Dit is een opvallende bevinding omdat vrouwen over het algemeen juist toleranter lijken ten aanzien van andere groepen binnen de samenleving maar naarmate casussen concreter worden en gender ongelijkheid bevatten, zijn mannen juist meer tolerant. In een vervolg onderzoek een jaar later (Verkuyten en Slooter, 2008) worden de bevindingen van Helwig (2006 in Verkuyten en Slooter, 2008) dat de acceptatie van verschillende culturele praktijken/uitingen afhangt van meerdere groepslidmaatschappen bevestigd. De auteurs suggereren dan ook dat onder anderen de mate van vrouwelijke identificatie een rol speelt bij het verklaren van de attitude verschillen als het gaat om onrecht/geweld tegen over vrouwen. Deze hypothese wordt hier echter nog niet getoetst. Deze studie biedt de mogelijkheid om een aantal van deze empirische kennisgaten te dichtten.

2.2 Probleemstelling

2.2.1 doelstelling

Er zijn gender verschillen in tolerantie gevonden ten aanzien van culturele praktijken die sekse ongelijkheid bevatten. De verklaringen die hiervoor worden gegeven worden lang niet altijd met empirische gegevens aannemelijk gemaakt. Uitgewerkte verklaringen die van belang zijn in de Nederlandse context voor het tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen omtrent vrouw onvriendelijke culturele uitingen kunnen een relevante empirische bijdrage leveren aan de bestaande literatuur.

De doelstelling van dit onderzoek is tweedelig. Het eerste explorerende deel zal nagaan of er onder studenten tolerantie verschillen tussen mannen en vrouwen aangetoond kunnen worden. Vervolgens zal er in een verklarend gedeelte een mogelijk verklaringsmodel

neergezet worden om de gevonden verschillen in tolerantie van autochtone mannen en vrouwen ten aanzien van culturele uitingen binnen de islamitische cultuur te verklaren.

2.2.2 vraagstelling

De vraagstelling die hierbij hoort is een logische afgeleide van de doelstellingen:

Is er een tolerantie verschil tussen mannelijke en vrouwelijke studenten ten aanzien van culturele uitingen binnen de islamitische cultuur die sekse ongelijkheid bevatten?

Hoe kunnen gevonden tolerantieverschillen tussen autochtone mannen en vrouwen worden verklaard?

De deelvragen die helpen deze hoofdvraag te beantwoorden zullen factoren bevatten die mogelijk het verschil in tolerantie tussen mannen en vrouwen kunnen verklaren. De factoren die de bestaande literatuur aandraagt bestaan uit Sociale identificatie en sociaal geconstrueerde gender verschillen in het benaderen van morele conflicten. Dit wordt aangevuld met de variabele *directe ervaring met ongelijke behandeling* en het hebben van vooroordelen omdat uit de theoretische verdieping zal blijken dat dit een mogelijke invloed heeft op het te onderzoeken tolerantie verschil.

Daarbij zijn de hypothesen dat (1a) de grote mate van vrouwelijke identificatie zorgt voor meer empathie met de zogenaamde slachtoffers van gender ongelijkheid waardoor de tolerantie afneemt, of dat (1b) vrouwelijke identificatie een tolerantere houding tot gevolg heeft omdat zij een afwijkend standpunt van haar mede vrouw makkelijker accepteert. Daarnaast (2a) zullen vrouwen die ervaringen hebben met elke vorm van ongelijke behandeling meer inlevingsvermogen hebben in de slachtoffers van onderdrukking waardoor zij minder tolerant zullen zijn naar in hun ogen ongelijkheid bevattende culturele uitingen. Ook (2b) kunnen deze ervaringen leiden tot een tolerantere houding ten aanzien van culturele gebruiken van andere culturen omdat zij zelf niet willen discrimineren. (3) De werking van vooroordelen zal voor vrouwen sterker zijn dan voor mannen omdat de te tolereren onderwerpen over vrouwen gaan. Tot slot (4) zullen vrouwen door de sociale constructie van het *care* perspectief meer empathische gevoelens hebben bij slachtoffers van elke vorm van ongelijkheid en dat zij veel waarde hechten aan het welzijn van anderen, dit heeft toch gevolg dat wanneer dit welzijn aangetast wordt vrouwen minder tolerant zullen zijn.

2.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

2.3.1 Maatschappelijke en politieke relevantie

Het debat over culturele praktijken zoals vrouwen besnijdenis neemt steeds grotere vormen aan en brengt discussies teweeg. Het debat over dit soort culturele uitingen als het dragen van een hoofddoek en vrouwen besnijdenis wordt erg beïnvloed door de beeldvormingen over de rechten en plichten van de Islamitische vrouw in Nederland. Besnijdenissen bijvoorbeeld komen veel minder voor dan de autochtone Nederlander misschien denkt (Roald, 2001; Dekkers, 2002). Ook wijst onderzoek uit dat arbeidsparticipatie cijfers van allochtone vrouwen in Nederland niet direct afhankelijk zijn van gender rollen binnen een cultuur maar voor een groot deel bepaald worden door bijvoorbeeld educatie mogelijkheden in het land van herkomst (Read, 2002). Dit (deels) verkeerde beeld over de onderdrukte Islamitische vrouw heeft als gevolg dat hoog opgeleide geëmancipeerde Islamitische vrouwen juist op sociaal gebied niet meer willen integreren omdat zij zich niet thuis voelen door deze stempels (Gorashi, 2003). Dat is natuurlijk zeer onwenselijk voor de Nederlandse samenleving.

Wetenschappelijke kennis over de vorming van attitudes ten aanzien van deze onderwerpen van discussie, kan bijdragen aan een goed verloop van het politieke debat. Wanneer men bewust is van de rol van o.a. groepsidentificatie bij de vorming van attitudes en tolerantie, zal het vermogen om zich in te leven in de actoren aan de andere kant van het debat toenemen.

Ook zou de uit dit onderzoek verkregen kennis toegepast kunnen worden in de praktijk. Bijvoorbeeld bij het behandelen van multiculturaliteit in verdediging in strafzaken. De manieren waarop in het Nederlandse strafrecht ruimte wordt gevonden voor het verwerken van de culturele achtergrond van de verdachte, is afhankelijk van soort gelijk onderzoek (Siesling, 2006).

2.3.2 Wetenschappelijke relevantie

Wanneer het gaat om de integriteit van het vrouwelijk lichaam lijken bijna alle Nederlanders intolerant ongeacht de context van het ritueel (Verkuyten en Slooter, 2007). Vrouwen nemen daarbij nog vaker een afkeurend standpunt in dan mannen. Over de oorzaken van het verschil in tolerantie tussen mannen en vrouwen is weinig bekend en verklaringen die bestaan zijn gebrekkig of niet getoetst. Deze onwetendheid maakt dit onderwerp een interessant gat in de theorievorming en kennis omtrent de vorming van attitude en tolerantie. Daarnaast draagt de kennis daarover bij aan de kennis over de psychologische processen die ten grondslag liggen aan het beoordelen van situaties/culturele praktijken.

3. Theoretische verdieping

3.1 Inleiding

Waarom verwachten we een tolerantie verschil tussen mannelijke en vrouwelijke studenten ten aanzien van culturele uitingen binnen de islamitische cultuur die sekse ongelijkheid bevatten en hoe kunnen gevonden tolerantieverschillen tussen autochtone mannen en vrouwen worden verklaard?

Er zijn ontzettend veel studies verricht naar factoren die mogelijk van invloed zijn op het vormen van tolerantie. Deze factoren lopen uiteen van context factoren tot individuele factoren, zoals leeftijd en opleidingsniveau (Verkuyten & Slooter, 2007); netwerken en contact (o.a. Areshoud en Koeske, 1997) maar ook karaktereigenschappen zoals het hebben van een autoritaire persoonlijkheid of conservatief vs. Progressieve idealen (o.a. chan- Hoong Leong, 2008). Om de verschillen in tolerantie tussen mannen en vrouwen te verklaren is het alleen relevant om factoren mee te nemen die mogelijk verschillen voor de twee sekses. Om te beginnen kijken we naar directe verschillen tussen mannen en vrouwen die kunnen zorgen voor een verschillende benadering van tolerantie vraagstukken. Vervolgens zullen we met behulp van de sociale identiteits theorie (SIT) de invloed bespreken van identificatie processen die voor mannen en vrouwen anders zijn. Welke invloed heeft de mate van identificatie met je geslacht op je tolerantie niveau en is etnische identificatie een belangrijke voorspeller? Ten slotte bespreken we de invloed van ervaringen met discriminatie op tolerantie. Niet alleen directe ervaringen maar ook het idee dat de groep waar men toebehoort gediscrimineerd wordt, zonder dit zelf te hebben ervaren, kan invloed hebben op het tolereren van vormen van ongelijkheid. In dit hoofdstuk wordt beschreven waarom de geselecteerde factoren relevant zijn en waarom deze een sekse verschil in tolerantie zouden kunnen verklaren.

3.2.1 Gender verschillen

Gender verschillen worden tegenwoordig als constructie van de samenleving gezien. Er zijn zelfs auteurs die claimen dat dit socialisatie proces zover is doorgedrongen dat er daardoor karakter eigenschappen en vaardigheden bestaan die voor mannen en vrouwen verschillen. Deze verschillen zorgen er voor dat de invloed van de affectieve informatie (emotie en gevoelens) op tolerantie afhangt van sekse. Hierdoor lijkt er een gender verschil te bestaan in de structuur van ons overtuigingsstelsel. Symbolische overtuigingen spelen een

grotere rol bij de attitudes van jongens, waar emoties een centralere rol spelen bij de attitudes van meisjes (Verkuyten, 1997).

Een van de meest besproken auteurs die zich bezighoudt met het verklaren van genderverschillen bij het benaderen van morele conflicten is Carol Gilligan. Gilligan (in Puka, 1994) claimt dat vrouwen een andere morele ontwikkeling doormaken dan mannen en dit ontwikkelingsverschil leidt tot een andere benadering van ethische en morele dilemma's. Gilligan meent dat morele ontwikkelingsonderzoeken zich tot dusver alleen hebben gericht op de mannelijke standaard waardoor zorgzame vrouwelijke competenties onderschat werden. De aanname die als basis geldt voor Gilligan's theorie is dat er twee brede en tegenstrijdige thema's bestaan met betrekking tot alledaagse ethiek; *caring* en *justice* (Puka, 1994). Beide perspectieven leiden tot een andere manier van het opnemen, definiëren en oriënteren van ethische kwesties. Mensen die vanuit het recht (*justice*) perspectief naar ethische kwesties kijken benaderen ze als een logisch probleem en proberen dit probleem te verhelpen door zich te oriënteren op wetten en regels. Het verzorgende (*care*) perspectief baseert morele besluiten op de consequenties die dit besluit heeft voor anderen. Volgens Gilligan (in Puka, 1994) hebben vrouwen een natuurlijke voorkeur voor het *care* perspectief ook al zijn ze wel in staat om een recht perspectief toe te passen, dit voelt voor vrouwen als onrechtvaardig en incompleet. Vrouwen voelen zich volgens deze auteur meer verplicht om voor anderen te zorgen en te vermijden dat deze ander onrecht aan word gedaan of (mentale/fysieke) pijn heeft.

In 1925 was dit gender verschil in het benaderen van morele dilemma's al ter sprake (Freud, 1925 in Puka, 1994). Destijds werd geformuleerd dat de beoordeling van vrouwen veel meer beïnvloed wordt door gevoelens van affectie of vijandigheid en dat vrouwen daarom minder inzicht hebben in het recht. Je zou dus kunnen zeggen dat vrouwen meer expressieve eigenschappen hebben en mannen meer instrumentele eigenschappen. Dit betekend dat vrouwen meer gebruik maken van emotie en sentiment en mannen meer geneigd zijn te handelen om een bepaald doel te bereiken zonder dat expressieve eigenschappen daaraan te pas hoeven te komen (Oskamp, 1991). Deze eigenschappen maken vrouwen meer gemeenschappelijk (betrokken met anderen) en mannen egocentrisch, geïnteresseerd in zichzelf en assertief (Block, 1973 in Oskamp, 1991). Al de hierboven genoemde eigenschappen zijn vergelijkbaar met elkaar en komen overeen met het *care* perspectief.

Vooraf de mate van waardering voor de waarden liefdadigheid en gelijkheid zijn belangrijke voorspellers voor de houding ten aanzien van rechten voor andere groepen. Mensen die deze waarden hoog in acht nemen zullen meer sociale gelijkheid, gerechtigheid

nastreven en meer betrokken zijn met de welvarendheid van andere minder bevoorrechte groepen (Chan- Hoong Leong, 2008). Vrouwen vinden deze waarden belangrijker dan mannen. Zo zijn vrouwen namelijk eerder bereid om met leden van groepen met een slecht imago in contact te komen of bij ze in de buurt te wonen. Ook vinden vrouwen in tegenstelling tot mannen dat leden van deze negatief beoordeelde groepen net zo veel recht hebben op huisvesting dan leden van de eigen groep (Maria José Sotelo, 1999).

Zoals eerder aangegeven, hechten mannen meer belang aan vrijheid van meningsuiting en vrouwen beoordelen het uiten van haatdragende meningen negatiever (Cowan en Khatchadourian, 2003). Volgens de auteurs van dit onderzoek kan dit verschil worden toegeschreven aan het vermogen van de vrouw om zich in te leven in de slachtoffers van haatdragende uitspraken. Pas wanneer iemand zich bewust is van de impact van bepaalde uitspraken zal diegene zich in het slachtoffer kunnen verplaatsen. We kunnen hier dus aannemen dat vrouwen het vermogen zich in het slachtoffer te kunnen verplaatsen van nature al hebben, zonder dat zij attent gemaakt hoeven te worden op de gevoelens van het slachtoffer. In de afbakening van ons onderzoek lijkt dit *care* perspectief relevant omdat de mate van tolerantie jegens ongelijkheid bevattende culturele uitingen gemeten wordt. Er is dus sprake van een moreel conflict binnen een intercultureel dilemma. (Endicott e.a., 2003).

Helaas zijn de toetsingen van het *care* perspectief niet overweldigend. Interviews met kinderen, adolescenten en volwassen laten inderdaad een verschil zien bij de redeneringen van mannen en vrouwen bij het oplossen van een moreel conflict maar de auteur van dit onderzoek geeft zelf aan dat de contrasten niet groot zijn (Plessner Lyons, 1983). In deze interviews wordt gevraagd naar een moreel conflict uit de eigen ervaring van de participant en het zou zo kunnen zijn dat het gender verschil niet per se zit in het oplossen van de morele conflicten maar in het soort conflict dat beide geslachten noemen. We kunnen dus vraagtekens zetten bij de validiteit van dit onderzoek. Daarnaast concludeert Gilligan (1988, in Puka 1994) zelf dat mannen en vrouwen het *care* en *justice* perspectief door elkaar heen gebruiken. Een codeer systeem geeft aan welk perspectief overheersend is bij de beschrijving van eigen morele conflicten van mannen en vrouwen. Aan de empirische validiteit van deze methode wordt getwijfeld. Broughton (1983, in Puka 1994) heeft zich over deze analyse van Gilligan gebogen. Daarbij merkt Broughton op dat deze manier van perspectieven onderscheiden lang niet altijd water dicht is. Een van de voorbeelden die de auteur aanhaalt gaat over de vrouwelijke eigenschap om zich zorgen te maken om het lijden van anderen. De participante die Gilligan als een typische “*care vrouw*” neerzet spreekt zich inderdaad uit

over het laten lijden van anderen maar doet dit in termen van recht (*justice*). De vrouw zegt namelijk dat mensen niet het recht hebben om anderen te laten lijden. Door Gilligan wordt deze uitspraak gecodeerd als eigenschap van het *care* perspectief maar spreken in termen van recht en onrecht werd juist toegeschreven aan de man en het *justice* perspectief. Dit soort voorbeelden doen afbreuk aan de bruikbaarheid van de *care* theorie van Gilligan om de tolerantie verschillen tussen mannen en vrouwen te verklaren.

Het *care* perspectief van Gilligan lijkt dus een relevante voorspeller van de verschillen in attitudes tegen over culturele uitingen die sekse ongelijkheid vooronderstellen maar is moeilijk te toetsen en komt validiteit te kort. Om deze redenen is er gezocht naar betere verklaringen die niet gebaseerd zijn op gender verschillen maar op algemene factoren bij het voorspellen van tolerantie die voor mannen en vrouwen een verschillende uitwerking kunnen hebben.

3.2.2 Sociale identificatie

Sociale identificatie speelt een rol bij het aannemen van een (in)tolerante houding (Verkuyten & Martinovic, 2006). Net als de individuele identiteit staan overtuigingen die gedeeld worden met anderen, de sociale identiteit, centraal in het overtuigingsstelsel van de mens en hebben daarom intense gevoelens en uitingen tot gevolg (Verkuyten, 1997). De studie naar tolerantie wordt nog complexer wanneer etnisch lidmaatschap overlapt met andere sociale netwerken (Poppe e.a, 2007). Niet alleen sekse en etnische identificatie maar ook lid zijn van een politieke partij, een vakbond of deel uit maken van een generatie die bepaalde gebeurtenissen hebben meegemaakt beïnvloeden de vorming van tolerante en intolerante houdingen en meningen bewust en onbewust. Het is dan ook belangrijk om rekening te houden met de veelzijdigheid van identiteit. Mensen die het dichtst bij ons staan ofwel met wie we de meeste sociale identiteiten delen, worden het snelst vertrouwd en worden het meest tolerant benaderd (Poppe e.a, 2007). De etnische sociale identiteit lijkt bij dit proces in Nederland een grote rol te spelen. Zo zijn veel Nederlanders intolerant tegenover het starten van scholen speciaal voor de rijke kinderen in onze samenleving maar wanneer het gaat om scholen speciaal voor de moslim bevolking groeit deze intolerantie enorm (Verkuyten en Slooter, 2008). Dit komt mede doordat deze etnische groepen eerder als bedreigend worden gezien voor de persoonlijke identiteit dan de rijkere mensen binnen de eigen etnische groep. Er kunnen bij andere etnische groepen bijvoorbeeld meer verschillen zitten in de vorm van het onderwijs wat als bedreigend kan worden ervaren.

De Sociale Identiteits Theorie (Tajfel en Turner, 1979) helpt om de mogelijke invloed van de sociale identiteit op attitudes te verklaren. Een van de basis assumpties van deze theorie is dat mensen gemotiveerd zijn om positief zelfbeeld te bereiken. In de groepscontext betekent dit dat mensen de groep waar zij deel van uitmaken zo willen presenteren dat dit de groep is met het meeste aanzien. Om dit te controleren zijn mensen (onbewust) continu bezig met het vergelijken van de eigen sociale groep met andere groepen. Op deze manier wordt er bepaald in welke mate de eigen sociale groep ons van een uitzonderlijke en positieve sociale identiteit voorziet (Taylor en Moghaddam, 1987). Om deze positieve sociale status te beschermen worden de wij-zij grenzen aangescherpt om de ingroep te verdedigen. Mensen die zich sterk identificeren met een bepaalde groep zullen zich sneller bedreigd voelen door de aanwezigheid van andere groepen. Onder condities van dreiging zijn mensen met een hoge sociale (in dit geval etnische- en gender-) identificatie sneller negatief ten aanzien van de outgroup en minder tolerant (Sprears, van Zomeren, Fisher, 2007, Pierce en Brewer, 2005). Dit gebeurt door het aanscherpen van etnische attitudes en het distantiëren van negatief geëvalueerde eigenschappen van de niet westerse culturen (Poppe e.a, 2007; Taylor, 1987). Of in het geval van gender identificatie, het afzetten tegen negatief geëvalueerde eigenschappen toegeschreven aan de man/vrouw. Voor de mensen met een hoge sociale identificatie zullen wij-zij grenzen dus het scherpst zijn en het meest bepalend voor het tolerantie niveau.

Wat kunnen we aan de hand van het hierboven beschreven proces verwachten voor het tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen ten aanzien van culturele uitingen die sekse ongelijkheid bevatten? Er zijn twee hypothesen die mogelijk opgaan in de context van dit onderzoek. De casussen die gebruikt worden in dit onderzoek gaan over de *islamitische vrouw* waardoor het voor de mannen gaat om een dubbele outgroup, twee sociale identiteiten die zij niet delen. Voor de vrouwen gaat het om een etnische outgroup maar een gedeelde gender identificatie. De etnische identificatie heeft dus voor mannen en vrouwen vermoedelijk het zelfde effect, Nederlandse normen zullen door zowel mannen als vrouwen verdedigd worden wanneer deze in strijd zijn met de in de casus beschreven Islamitische culturele uiting (e.g Poppe en Verkuyten, 2007, Pierce en Brewer, 2005). Wanneer de identificatie sterker is zal ook de wij-zij grens sterker zijn waardoor tolerantie afneemt.

Welke invloed heeft gender identificatie bij het ontstaan van een tolerantie verschil tussen mannen vrouwen? Ten eerste zou je kunnen zeggen dat de man minder tolerant is doordat hij zich op geen enkele manier betrokken voelt bij de casus. Zoals eerder beschreven wordt men het meest tolerant benaderd wanneer we de meeste sociale identiteiten delen (Poppe e.a, 2007). De man deelt binnen de context van het onderzoek geen identiteiten met

de actor uit de casus waardoor er geen reden is om tolerant te zijn. De vrouw daarentegen zou zich toleranter kunnen opstellen omdat zij de vrouwelijke identiteit deelt, hierdoor kan zij een afwijkend standpunt zoals het dragen van een burqa op de universiteit, wellicht eerder van haar identiteit genoot accepteren.

Een tweede mogelijkheid is dat vrouwen juist minder tolerant zijn omdat zij twee sociale identiteiten te verdedigen hebben, die van de vrouw en die van de etnische groep waar ze deel van uitmaken. Wanneer de casus een ongelijke positie veronderstelt tussen mannen en vrouwen binnen de islamitische cultuur zou het begrijpelijk zijn dat de vrouw hier minder tolerant tegenoverstaat. Mannen en vrouwen zullen beiden intolerant zijn omdat gender ongelijkheid niet aansluit bij de Nederlandse opvatting omtrent dit onderwerp. Voor vrouwen die zich sterk als vrouw identificeren zal hier nog een extra dimensie aanzitten. Zij zullen de positieve status van het vrouw zijn moeten verdedigen door gender ongelijkheid niet te accepteren en zich af te zetten tegen uitingen hiervan. Mannen hebben deze drang wellicht minder omdat gender ongelijkheid de positieve sociale status van de man niet aantast. Hierdoor kan verklaard worden dat mannen en vrouwen beide een negatieve attitude hebben tegenover traditionele gender verhoudingen binnen de islam maar dat vrouwen nog minder ruimte hebben voor tolerantie.

Het empirische gedeelte van dit onderzoek zal uitwijzen welk van de twee hypothesen het meest toepasselijk is binnen de context van dit onderzoek.

3.2.3 Directe ervaringen:

Een andere factor die mogelijk een tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen tot gevolg heeft is de directe ervaring met een willekeurige vorm van ongelijkheid. De aanname is hier dat vrouwen door traditionele gender rollen mogelijk ervaring hebben met ongelijke behandeling (bijv. de latere invoer van het stemrecht voor vrouwen of vrouwelijke deelname in de politiek). En nog steeds bestaat het idee dat vrouwen last zouden hebben van het “glazen plafond” waardoor zij belemmerd worden om hoger op te komen. Daarbij worden (in)tolerante houdingen volgens Rokeach (1968) en Jones en Gerard (1967) rechtstreeks gevormd door ervaringen (in Oskamp, 1991). In dit hoofdstuk wordt aannemelijk gemaakt dat de directe ervaringen van vrouwen met ongelijkheid mogelijk een rol spelen bij het vormen van een tolerantieverschil tussen mannen en vrouwen ten aanzien van gender ongelijkheid binnen de islamitische cultuur. Aan de hand van de theorie omtrent dit onderwerp zullen twee mogelijke hypothesen besproken worden die de invloed van ervaring met ongelijke behandeling op het tolerantie niveau voorspellen.

Ten eerste zou je kunnen verwachten dat vrouwen minder tolerant zijn naar culturele uitingen die ongelijkheid bevatten wanneer zij ervaring hebben met een ongelijke behandeling. Deze vrouwen zullen beter in staat zijn zich in te leven in een slachtoffer van ongelijkheid waardoor zij deze uitingen ongelijkheid afkeuren. Deze hypothese wordt door de bestaande literatuur aannemelijk gemaakt. Onderzoek wijst uit dat er bij morele tegenstellingen meer informatie nodig is om je te kunnen inleven in een tegengesteld standpunt (e.g. Verkuyten en Slooter, 2007 & Wainryb 2004).. Wanneer er informatie beschikbaar is over waar een bepaald standpunt vandaan komt zal het begrip en daardoor de tolerantie ten aanzien van een afwijkend standpunt toenemen. Toch blijkt dat wanneer directe ervaringen een rol spelen bij de gevormde attitude over een bepaalde culturele handeling informatie niet meer genoeg is om de attitude tegenover deze handeling bij te stellen (Verkuyten en Slooter, 2007). Bijvoorbeeld het dragen van een hoofddoek wordt door sommige niet-islamieten opgevat als een culturele uiting die sekseongelijkheid vooronderstelt. Wanneer deze niet-islamieten meer informatie zouden krijgen over waarom vrouwen besluiten een hoofddoek te dragen zou het kunnen dat zij hun houding bijstellen en toleranter worden ten aanzien van dit cultureel gebruik. Wanneer er vrouwen zijn die ervaring hebben met ongelijkheid, zal informatie over de motivatie van vrouwen een hoofddoek te dragen waarschijnlijk niet genoeg zijn om hun mening bij te stellen. De directe ervaring met ongelijke behandeling zal zwaarder wegen dan informatie waardoor deze ervaring een intolerante houding tot gevolg heeft ten aanzien van elke vorm van ongelijkheid of discriminatie.

Een tweede hypothese vooronderstelt het tegenovergestelde. Het zou ook zo kunnen zijn dat directe ervaringen met discriminatie het tolerantie niveau positief beïnvloeden doordat een ervaring met discriminatie een positieve uitwerking heeft op de waardering van gelijkheid van mensen. Bijv. wanneer een vrouw het gevoel heeft dat zij een baan niet heeft gekregen om haar geslacht, zal zij later in haar carrière als werkgever gelijkheid hoger in acht nemen. Deze hoge waardering van gelijkheid zou tot gevolg kunnen hebben dat vrouwen die discriminatie hebben ervaren niet zelf discrimineren en dus minder snel een negatieve houding aannemen ten aanzien van andere culturele gebruiken dan die van henzelf. Ook deze hypothese vindt steun in de bestaande literatuur omtrent dit onderwerp. Onderzoek wijst uit dat wanneer meisjes op basis van hun geslacht uitgesloten worden van bepaalde spelletjes deze ervaring leidt tot een hogere waardering van gelijke rechten tussen mensen op latere leeftijd (Killen, 2006). Uit ander onderzoek in Amerika blijkt dat kinderen die experimenteel

zijn bloot gesteld aan discriminatie minder onderscheid maken tussen witte en zwarte vriendjes. Blootstelling aan discriminatie lijkt dus een goede manier om relaties tussen verschillende groepen te verbeteren en daarom wordt dit idee tegenwoordig toegepast in verschillende relatie trainingsprogramma's (Weiner en Wright 1973, in Oskamp 1991).

In de context van dit onderzoek vormt de ervaring met onderdrukking, discriminatie of ongelijke behandeling, een mogelijk belangrijke factor. Niet alleen dragen ervaringen bij aan de ontwikkeling van de persoonlijke identiteit als vrouw, wanneer vrouwen het gevoel hebben dat zij in het verleden benadeeld zijn door ongelijke behandeling op basis van geslacht, kan dit gevolgen hebben voor het tolerantie niveau ten aanzien van cultureel traditionele uitingen. Dit kan dus twee kanten op; Wanneer de culturele uitingen in de casus door deze vrouwen als onrecht of onderdrukking worden ervaren kan je verwachten dat tolerantie afneemt. Sterker nog, wanneer vrouwen zelf het gevoel hebben slachtoffer te zijn geweest van gender ongelijkheid zullen in de perceptie van deze vrouwen, bepaalde uitingen van cultureel traditionalisme eerder als ongelijke gender verhoudingen opgevat worden; Maar wanneer de casus benaderd wordt als een culturele uiting die afwijkt van de eigen norm maar geen onrechtvaardigheid bevat, zal de tolerantie van de vrouw die discriminatie heeft ervaren juist toenemen omdat zij zelf niet wilt discrimineren.

3.2.4 Vooroordelen en stereotypen

Uit onderzoek blijkt dat eigenschappen als cultureel traditionalisme in Nederland negatief worden beoordeeld. Daarbij worden deze eigenschappen vooral toegeschreven aan niet westerse groepen. Het stereotype beeld van iemand uit een niet westerse groep is dus dat deze persoon cultureel traditioneel is. Verwacht wordt dat deze stereotypen mede verantwoordelijk zijn voor de negatieve houding van Nederlanders tegenover traditionele uitingen van cultuur zoals het dragen van hoofddoekjes (van den Heuvel, 1992). Uit dat zelfde onderzoek blijkt het genderstereotype dat vrouwen meer bescheiden en onzeker zijn dan mannen. Ook deze eigenschappen wordt vooral in grote mate toegeschreven aan vrouwen van Marokkaanse en Turkse afkomst. Daarnaast wordt dominantie juist als positieve eigenschap ervaren voor vrouwen en *niet* bescheidenheid en onzekerheid (van den Heuvel, 1992). Dit betekent dat de eigenschappen van het stereotype beeld van de vrouw negatief worden beoordeeld. Dit komt het ego van de vrouw natuurlijk niet ten goede, daarom zijn attitudes/houdingen zo gestructureerd dat de negatieve eigenschappen toe worden geschreven aan anderen en goede eigenschappen aan de zelf, beter bekend als de attributie fout (*ego defense*) (Oskamp, 1991). Door een negatieve houding aan te nemen tegenover deze

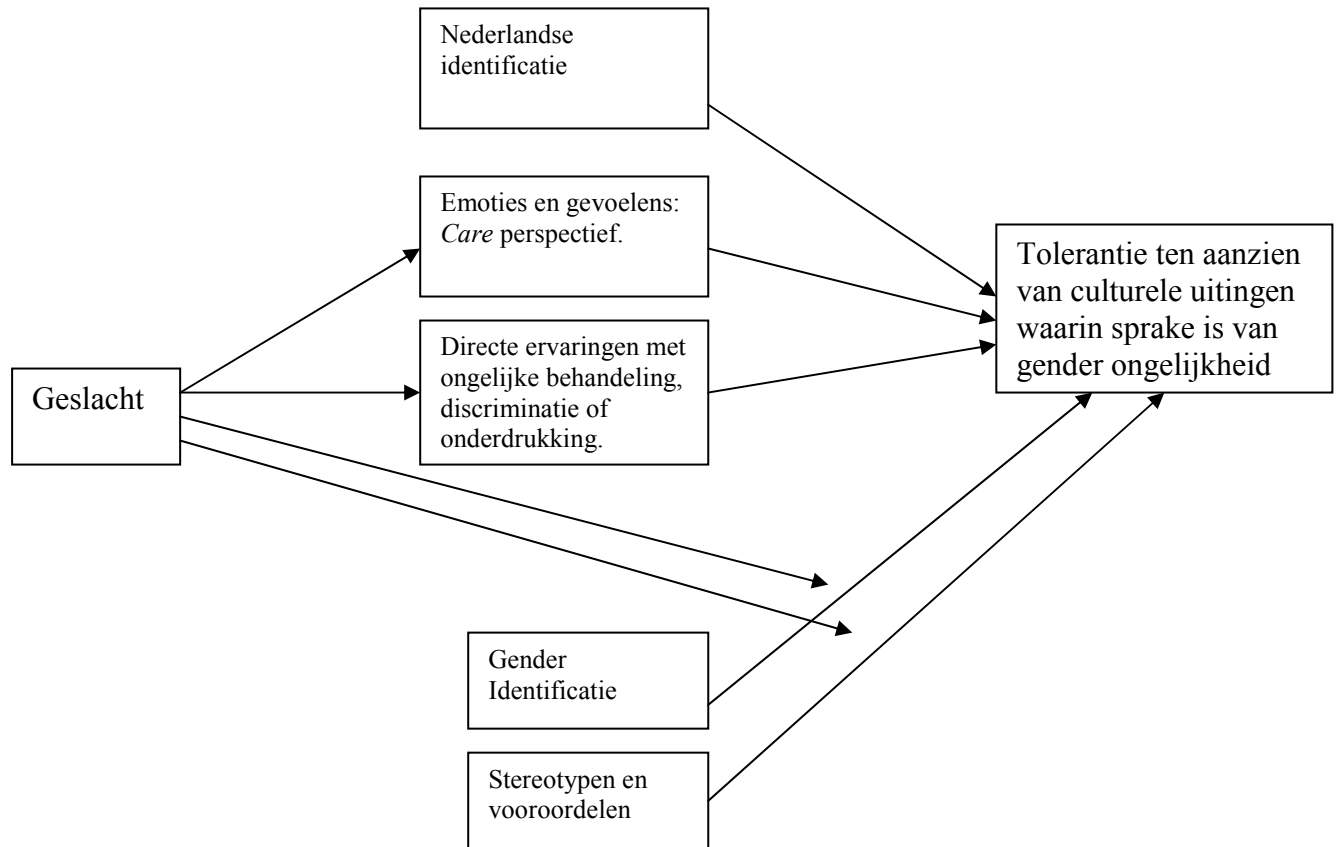
eigenschappen beschermen vrouwen hun ego en presenteren zij wie ze *niet* zijn door te benadrukken dat zij niet aan het stereotype beeld van de vrouw voldoen. Uit persoonlijkheidstesten blijkt dan ook dat vrouwen zichzelf veel minder vrouwelijke eigenschappen toeschrijven dan het stereotype beeld van de vrouw. Bij mannen is dit verschil veel minder groot (van den Heuvel, 1992 en Gilligan, 1994). Dit verschil komt doordat vrouwelijke eigenschappen vaker negatief geëvalueerd worden dan mannelijke eigenschappen. Vrouwen willen niet geassocieerd worden met negatieve eigenschappen en daarom is het belangrijk om een negatieve attitude/houding aan te nemen tegenover praktijken die vanuit de Nederlandse belevingswereld een ongelijke positie en traditionalisme van vrouwen in stand houden. De individuele presentatie van de identiteit bestaat daarom alleen uit sociaalwenselijke items. Vooral mensen met weinig zelfvertrouwen zijn geneigd om zichzelf positief te profileren (Chan- Choong Leong, 2008).

Voor mannen spelen deze argumenten stuk minder een rol omdat negatieve stereotypen ten aanzien van vrouwen geen invloed hebben op de status van hun persoonlijke identiteit als man, hiertegen afzetten is dus ook niet nodig.

Deze bevindingen zorgen voor het volgende verband: Cultureel traditionalisme, traditionele gender verhoudingen zijn negatief beoordeelde kenmerken die het stereotype beeld vormen van niet westerse culturen. Hierdoor vormt men attitudes ten aanzien van deze negatief geëvalueerde kenmerken die het ego en het positieve zelfbeeld beschermen. Deze attitudes zorgen weer voor weinig tolerantie van culturele uitingen die deze negatieve kenmerken in stand houden. Voor vrouwen is de ego beschermende functie van attitudes nog belangrijker in deze context omdat negatief beoordeelde eigenschappen die traditionele gender verhoudingen in stand houden vooral worden toegeschreven aan de vrouwen. Zelfs het stereotype beeld van de Nederlandse vrouw bevat negatieve eigenschappen als onzekerheid en bescheidenheid. Om het positieve zelfbeeld te beschermen zijn de attitudes van vrouwen ten aanzien van deze negatieve eigenschappen nog negatiever wat weer zorgt voor nog minder tolerantie dan de man ten aanzien van culturele uitingen die sekseongelijkheid bevatten. Zo helpen negatieve stereotypen en attitudes mogelijk het tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen ten aanzien van deze culturele uitingen te verklaren.

3.3 Uitleg theoretisch verklaringmodel

Fig. 1. Theoretisch verklaringmodel

In het bovenstaande figuur zien we het conceptueel model dat de theorie schematisch weergeeft. Zoals te zien in dit figuur verwachten we een direct verschil in ervaring met discriminatie tussen mannen en vrouwen en in het gebruik van het care perspectief. Bij de mate van gender identificatie en het hebben van vooroordelen verwachten we niet een direct verschil tussen de twee sekses maar een medierende werking van geslacht. Dit betekend dat verwacht wordt dat gender identificatie en het hebben van vooroordelen anders werkt voor mannen en vrouwen waardoor er tolerantie verschillen ontstaan.

Methodologische verantwoording

4.1 Keuze onderzoeksinstrument

Er is gekozen voor een kwantitatief onderzoek om op een systematische manier veel mogelijke relevante factoren mee te nemen om het tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen te verklaren. Door te kiezen voor een gestructureerde vragenlijst werd het mogelijk in een kort tijdsbestek relatief eenvoudig veel respondenten te benaderen en de data te analyseren. Deze kwantitatieve methode is uiterst geschikt om op een gestructureerde manier een samenhang vast te stellen tussen de gemeten variabelen, in dit geval variabelen die mogelijk een tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen verklaren. Daarbij laat een kwantitatief onderzoek minder ruimte voor interpretatie en dit komt de betrouwbaarheid ten goede. Een ander voordeel van een gestructureerde enquête is de anonimiteit, tolerantie naar anderen en ervaring met discriminatie kunnen gevoelige onderwerpen zijn. Bij het afnemen van een interview is de kans groter dat de deelnemer geneigd is sociaal wenselijk te antwoorden, de gestructureerde enquête wint ook hier aan betrouwbaarheid.

4.2 Selectie onderzoekseenheden

Omdat het binnen dit bachelor project belangrijk is dat er binnen een korte tijd veel respondenten benaderd worden is er gekozen voor een studentenpopulatie. Deze populatie is relatief makkelijker te bereiken dan een steekproef uit de Nederlandse bevolking. De steekproef bestaat uit 120 studenten van de universiteit en hogeschool van Utrecht en Amsterdam waarvan 38 % jongens en 62 % meisjes. De respondenten zijn persoonlijk benaderd op de universiteit en hogeschool. 80% heeft direct een enquête ingevuld en 20% heeft de voorkeur gegeven per email een link te ontvangen van de online versie.

4.3 Operationalisering concepten

Het doel van dit onderzoek is tweedelig, ten eerste is er onderzocht of er een sekse verschil is in tolerantie ten aanzien van islamitische culturele uitingen die sekseongelijk bevatten. Daarnaast is er gekeken welke factoren van invloed zijn op dit tolerantie verschil. Dit is gedaan met behulp van een gestructureerde enquête.

Om te beginnen de afhankelijke variabele. Om het tolerantie niveau te meten ten aanzien van culturele uitingen die sekseongelijkheid bevatten zijn 6 casussen gebruikt. De eerste twee gaan over het publieke domein en in hoeverre traditionele culturele uitingen geaccepteerd worden binnen dit domein. Namelijk *“Stel je voor dat er op jou universiteit of hogeschool een groep studenten komt die een burqa dragen, een sluier waarbij het gezicht*

bedekt is” en *“Pas geleden was er een discussie over een Moslim docente die geen hand wil geven aan mannen, zoals collega’s, studenten en andere medewerkers op de universiteit”*. Casus drie en vier gaan over sekseongelijkheid binnen de islamitische opvoeding en in hoeverre dat getolereerd wordt. Namelijk *“Sommige Turkse en Marokkaanse ouders vinden het goed dat hun zonen tot laat in de avond buiten zijn, maar hun dochters mogen dat niet”* en *“Sommige Turkse en Marokkaanse ouders verwachten van hun zonen dat zij een deel van hun verdiende salaris bijdragen in het huishouden”*. De laatste twee casussen gaan over de integriteit van het vrouwelijke lichaam. *“Een lichte vorm van vrouwenbesnijdenis wordt soms ook wel vergeleken met de besnijdenis bij mannen. Sommige Islamitische ouders passen deze lichte vorm van vrouwenbesnijdenis toe op hun dochters”* en *“Sommige Islamitische vrouwen laten zichzelf vanuit hun geloofsovertuiging op latere leeftijd nog besnijden”*. Er is gekozen voor deze uiteenlopende onderwerpen omdat dit een goed beeld geeft van het tolerantie niveau ten aanzien van culturele uitingen op verschillende gebieden. De antwoord categorieën bestaan uit de vraag: vind je dit oké? Gevolgd door een 4-puntschaal van *“Nee, zeker niet”*(1) tot *“Ja, zeker wel”*(5). In tegenstelling tot de antwoord categorieën bij de andere variabele is een neutraal antwoord hier niet mogelijk zodat het duidelijk wordt naar welke kant er geneigd wordt. Naast deze meerkeuze antwoorden is er ook een mogelijkheid te verduidelijken waarom er voor dit antwoord gekozen is. De Cronbach's Alpha van deze schaal is 0.67 maar deze schaal zal tijdens de analyse opgedeeld worden in subschalen.

Een van de factoren die gemeten wordt is sociale identificatie, om te beginnen is er in de enquête identificatie met de gendergroep verwerkt. Dit onderdeel bestaat uit 6 stellingen die betrekking hebben op de sterkte van de Gender identificatie, bijvoorbeeld: *“Het is belangrijk voor mijzelf dat ik een man/vrouw ben”*. De bijbehorende antwoord categorieën bestaan uit een 5-punts schaal van *“Nee, zeker niet”*(1) tot *“Ja, zeker wel”*(5). De Cronbach's Alpha van deze schaal is 0.74 Als controle variabele is ook de Nederlandse identificatie meegenomen. Om de identificatie met Nederland te meten zijn de zelfde 6 stellingen gebruikt als bij de gender identificatie maar dan aangepast op Nederland: *“Het is belangrijk voor mijzelf dat ik een Nederlander ben”*. Ook de antwoord categorieën om beide sociale identificaties te meten waren gelijk. De Cronbach's Alpha van deze schaal is 0.79

Of er sprake is van ervaring met discriminatie of ongelijke behandeling is gemeten aan de hand van stellingen. Om te beginnen hebben we gemeten in hoeverre het idee bestaat dat groepslidmaatschap bepalend is voor succes in Nederland. Dit onderdeel bestaat uit 5 stellingen die zowel ongelijke kansen voor groepen in het algemeen en sekse ongelijk vooronderstellen. Bijvoorbeeld; *“Lid zijn van een bepaalde groep is bepalend voor de kans*

op succes in onze samenleving” en “Vrouwen moeten meer moeite doen om een hogere functie te bereiken binnen een bedrijf dan mannen”. De antwoord categorieën bestaan weer uit een 5-punts schaal van *“Nee, zeker niet”(1) tot “Ja, zeker wel”(5).* De Cronbach's Alpha van deze schaal is 0.59. Dit is vrij laag maar toch is besloten die schaal mee te nemen in het onderzoek. Daarnaast bevat de enquête een onderdeel dat bestaat uit 5 vragen die gaan over de directe ervaringen van de participanten zelf. Bijvoorbeeld; *“heb je wel eens het gevoel gehad dat je benadeeld bent omdat je tot een bepaalde groep behoort?”* en *“Heb je wel eens het gevoel gehad dat je onterecht bent behandeld op basis van je geslacht?”*. De antwoord categorieën die bij deze vragen horen bestaan uit een 5-puntschaal van *“Nee, nooit”(1) tot “Ja, zeer vaak”(5).* De Cronbach's Alpha van deze schaal is 0.70.

Tenslotte bevat de enquête 2 vragen die aangeven wat de vooroordelen die bestaan over de positie van de vrouw binnen de islamitische cultuur. Namelijk *“Binnen de islamitische cultuur is de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen grotere dan binnen de Nederlandse cultuur”* en *“Vrouwen binnen de islamitische cultuur worden erg benadeeld”*. De antwoord categorieën die hier bij horen bestaan uit een 5-puntschaal van *“Nee, zeker niet”(1) tot “Ja, zeker wel”(5).* De Cronbach's Alpha van deze schaal is 0.70.

4.4 Analyses

Hier volgt een korte beschrijving van de onderzoeksstrategie. In de eerste plaats is gekeken naar genderverschillen in tolerantie door middel van t-testen. Deze analyse is uitgevoerd voor zowel de schaal als geheel als voor de afzonderlijke items. Vervolgens wordt de samenhang tussen tolerantie en de verklarende factoren inzichtelijk gemaakt door middel van correlaties. Tot slot worden mogelijke medierende effecten onderzocht van variabele die het sekse verschil kunnen verklaren en zijn er interacties getoetst in een regressie analyse.

5. Resultaten

5.1 Tolerantie verschillen

Tabel 1: Verschillen tussen gemiddelde scores van mannen en vrouwen. En standaarddeviaties (tussen haakjes) voor afzonderlijke items en de volledige schaal 'Tolerantie'.

		Mannen M (sd)	Vrouwen M (sd)	t	df	p
Tolerantie	Tolerantie schaal.	2.38 (.60)	2.09 (.45)	-3.004	118	.003
	Burqa dragen op school/Universiteit.	2.07 (.88)	2.23 (.90)	0.982	118	.328
	Weigeren een hand te geven aan mannelijke collega's op Universiteit.	1.96 (.82)	1.92 (.86)	-.238	118	.812
	Zonen mogen s'avonds later naar buiten.	2.70 (1.09)	2.05 (.83)	-3.648	118	0.00
	Salaris van meisjes moet worden ingeleverd voor het huishouden.	2.72 (.96)	2.04 (.82)	-4.123	118	.013
	Ouders laten besnijdenis toe passen bij dochters.	1.54 (.75)	1.26 (.50)	-2.514	118	.124
	Dochters kiezen er zelf voor om zich te laten besnijden.	3.28 (1.00)	3.03 (.79)	-1.548	118	.003

Zoals in tabel 1. te zien is zijn vrouwen in totaal significant minder tolerant betreft de gemeten culturele uitingen dan mannen.

Wanneer we alle tolerantie items los bekijken zien we dat wanneer het gaat om een hand geven aan mannelijke collega's en bij het dragen van een burqa op de universiteit geen significante verschillen aanwezig zijn. Een factor analyse laat zien dat deze twee items los moet worden gezien van de andere vormen van tolerantie (zie bijlage). Het dragen van een Burqa op de universiteit en het hand geven aan mannelijke collega's vormen samen de tolerantie van afwijkende normen en waarden binnen het publieke domein van de samenleving. Binnen dit publieke domein bestaan er dus geen significante verschillen tussen mannen en vrouwen.

De rest van de tolerantie items beslaan het privé domein omdat zij gaan over verschillende ideeën over opvoeding. Binnen dit domein zijn vrouwen minder tolerant op alle items waarvan het drie van de vier gevallen een significant verschil betreft.

Omdat dit onderzoek zich bezighoudt met het tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen, en dit verschil alleen gevonden is binnen het privé domein, is de verdere analyse vooral toegespitst op het verklaren van de tolerantie verschillen binnen dit privé domein.

5.2 Verklaren tolerantie verschil

Om het verschil tussen de groepen binnen het privé domein te verklaren gebruiken we het model dat is opgesteld in het literatuur gedeelte.

Om te controleren of de variabelen samenhangen als voorspelt zijn er verschillende analyses uitgevoerd. Ten eerste is gekeken of er verschillen zijn tussen mannen en vrouwen op de onafhankelijke variabelen. Daarnaast is gekeken naar de samenhang tussen de afhankelijke en onafhankelijke variabelen, voor zowel mannen als vrouwen. De resultaten van deze analyses worden in de volgende tabellen weergegeven: T-test per variabele voor mannen en vrouwen (tabel 2) en de correlatie tabel met de correlaties tussen alle meegenomen variabelen (tabel 3).

Tabel 2: Verschillen tussen gemiddelde scores van mannen en vrouwen. En standaarddeviaties (tussen haakjes) voor alle onafhankelijke variabelen.

		Mannen M (sd)	Vrouwen M (sd)	t	df	p
Onafhankelijke variabelen	1. Nederlandse identificatie.	3.34 (.71)	3.25 (.70)	-.690	118	.492
	2. Gender identificatie.	3.79 (.62)	3.96 (.57)	1.546	118	.125
	3. Idee over de gelijkheid van kansen voor groepen in Nederland.	3.24 (.45)	3.41 (.63)	1.572	118	.119
	4. Vooroordelen over de positie van de vrouw binnen de Islam.	4.16 (.68)	3.97 (.77)	-1.421	118	.158
	5. Ervaring met discriminatie	2.11 (.60)	2.38 (.71)	2.100	118	.038

Tabel 3: De Correlaties tussen alle onafhankelijke variabelen meegenomen in dit onderzoek en tolerantie totaal en binnen het privé domein.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. Nederlandse identificatie							
2. Gender identificatie	0.242**						
3. Gelijke kansen voor groepen	0.214*	0.087					
4. Vooroordelen	0.178	0.123	.210*				
5. Ervaring met discriminatie	-.004	0.047	.154	.050			
6. Tolerantie Totaal	-.216*	-.019	-.192*	-.236**	.030		
7. Tolerantie privédomein	-.115	-.057	-.242**	-.136	.026	.915**	

** . Correlatie is significant bij het .01 niveau (2-zijdig).

* . Correlatie is significant bij het .05 niveau (2-zijdig).

5.2.1 Sociale identiteit

De sociale identiteiten die mogelijk invloed hebben op tolerantie zijn de sterkte van de Nederlandse identificatie en Genderidentificatie.

Zoals verwacht correleert de mate van identificatie met Nederland negatief met algemene tolerantie. Er is echter geen significant verschil is gevonden in de mate van nationale identificatie tussen mannen en vrouwen waardoor dit waarschijnlijk niet als verklarende factor voor sekseverschil op kan treden. Binnen het privé domein alleen is er geen relatie met tolerantie aanwezig waardoor Nederlandse identificatie geen mogelijk verklarende werking kan hebben voor het tolerantie verschil binnen het privé domein tussen mannen en vrouwen.

Er is geen verschil gevonden in de mate van gender identificatie tussen mannen en vrouwen. Daarnaast blijkt er geen relatie te bestaan tussen de mate van gender identificatie en tolerantie. Echter, we verwachtten dat identificatie voor vrouwen een andere rol zou spelen dan voor mannen, wat niet kan worden afgeleid uit een correlatie. Daarom zullen we in de regressie analyse ook nog kijken naar de interactie tussen sekse en gender identificatie.

5.2.2 Directe ervaringen

Zoals verwacht ervaren vrouwen meer discriminatie dan mannen. Er bestaat echter geen relatie tussen directe ervaringen met discriminatie of ongelijke behandeling en het tolerantie niveau. Waardoor dit verschil in ervaring tussen mannen en vrouwen waarschijnlijk niet het tolerantie verschil verklaart binnen het privé domein.

5.2.3 Vooroordelen en Stereotypen

Negatieve vooroordelen over de positie van de vrouw binnen de islamitische cultuur hangt negatief samen met het algemene tolerantie niveau. Dit betekent, hoe hoger de score op vooroordelen hoe lager de score op tolerantie naar culturele uitingen in. De mate waarin mannen en vrouwen vooroordelen hebben is zo goed als gelijk. Daarnaast verwachtten we dat vooroordelen voor vrouwen een sterkere rol zou spelen dan voor mannen, wat niet kan worden afgeleid uit een correlatie. Daarom zullen we in de regressie analyse ook nog kijken naar de interactie tussen sekse en vooroordelen.

Binnen het privé domein alleen is deze relatie niet aanwezig. Dit betekend dat ook vooroordelen en stereotypen met betrekking tot de positie van de vrouw binnen de islamitische cultuur waarschijnlijk geen verklarende werking heeft voor de tolerantie verschillen binnen het privé domein tussen mannen en vrouwen.

De vooroordelen die mogelijk wel een verklaring bieden voor het tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen zijn de ideeën over de kansen die vrouwen hebben in onze Nederlandse samenleving. Wanneer het gevoel bestaat dat vrouwen minder kansen hebben om succesvol te worden doordat zij bijvoorbeeld meer moeite moeten doen een hoge functie te bemachtigen of een gelijk salaris te verdienen als een man, wordt er een minder tolerante houding gevormd naar uitingen van ongelijkheid binnen het privé domein van de islamitische cultuur. Uit de correlaties blijkt dus dat alleen de ideeën over de gelijke kansen van groepen in de samenleving significant samenhangt met tolerantie in het privé domein. Daarbij verschillen mannen en vrouwen niet significant op deze variabele maar de verwachting is dat de vooroordelen betreft de gelijke kansen van mannen en vrouwen een sterkere werking heeft voor vrouwen. In de volgende stap wordt de mogelijk medierende rol van deze factor onderzocht in de relatie tussen sekse en tolerantie binnen het privé domein.

5.3 Regressie analyse

Om te kijken of de voordelen over gelijke kansen van groepen in Nederland een medierende werking heeft tussen geslacht en tolerantie is er een regressie analyse uitgevoerd. Allereerst een model met alleen de regressie van geslacht op tolerantie (model 1), daarna is het effect van voordelen over gelijke kansen van groepen in Nederland toegevoegd aan het model (2).

Tabel 4. regressie analyse gelijke kansen voor groepen en geslacht.

	Model 1	Model 2
Intercept	2.095 (.067)**	2.805 (.319)**
Geslacht	.465 (.108)**	.430 (.107)**
Gelijke kansen voor groepen		-.208 (.091)*
R ²	0.137	0.173

Note: De Coëfficiënten zijn ongestandaardiseerd . Standard errors staan vermeld tussen haakjes.

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

Uit de bovenstaande tabel wordt duidelijk dat de regressie coëfficiënt van sekse licht afneemt na toevoeging van de vooroordelen betreft gelijke kansen van groepen in de Nederlandse samenleving. Echter, het effect van sekse is nog steeds significant in het tweede model. Dit betekent dat er geen sprake is van volledige mediatie, sekse heeft nog steeds een rechtstreeks effect op tolerantie en dit wordt niet gedekt door de verschillende scores van mannen en vrouwen op de vooroordelen die zij hebben over Gender gelijkheid in Nederland. Verder is de afname dusdanig laag, dat ook van partiële mediatie geen sprake lijkt. Ook het idee dat vrouwen ongelijk behandeld worden en niet de zelfde kansen hebben als mannen in onze samenleving verklaard niet het verschil in tolerantie tussen mannen en vrouwen.

5.4 Interactie effecten

Ten slotte zijn we geïnteresseerd in de wijze waarop de onafhankelijke variabelen werken voor mannen en vrouwen. Zoals eerder aangegeven verwachten we vooral een interactie effect te vinden tussen gender identificatie en sekse *en* de werking van vooroordelen en sekse. Of de variabelen anders werken voor mannen en vrouwen meten we door naar de interactie effecten van sekse en de onafhankelijke variabelen te kijken.

Na uitvoering waren we met name geïnteresseerd in de interactie tussen sekse en gender identificatie *en* sekse en vooroordelen. Omdat we verwachten dat de rol van gender identificatie en vooroordelen anders zou zijn voor mannen en vrouwen. Dit bleek echter niet het geval.

Van alle interactie regressies kunnen we concluderen dat geen van de interacties significant is. Echter, we zien bij de interactie tussen sekse en Nederlandse identificatie (Tabel 5) wel een trend ($p < .10$). Het lijkt zo te zijn dat er voor mannen wel een effect is van identificatie, in de verwachte richting, en voor vrouwen niet. Er is in het model met de interactie een sterk effect van gender; mannen zijn zoals eerder aangegeven toleranter dan vrouwen. Er is geen hoofd effect van Nederlandse identificatie, maar wel een significante interactie term. Gezien sekse een dummy variabele betreft (vrouw=0 en man=1) is het effect van de interactie te interpreteren als het effect van Nederlandse identificatie voor mannen. Voor mannen is er dus wel een hoofdeffect van Nederlandse identificatie en voor vrouwen niet. Het gender verschil neemt dus iets af naarmate mannen zich sterker identificeren met Nederland.

Tabel. 5 Regressie met interactie effect van geslacht en Nederlandse identificatie.

	Model 1.	Model 2.
Intercept	2.96*** (.507)	2.56*** (.549)
Geslacht	.509*** (.111)	1.462** (.544)
Vooroordelen over de positie v/d vrouw binnen de Islam	-.126 (.073)	-.124 (.072)
Ervaring met discriminatie	.119 (.077)	.108 (.076)
Gender identificatie	.050 (.090)	.086 (.091)
Nederlandse identificatie	-.082 (.080)	.014 (.096)
Vooroordelen over de kansen van groepen in Nederland	-.170 (.095)	-.181 (.095)
Geslacht*Nederlandse identificatie		-.288 (.161)
R ²	0.22	0.241

Note: De Coëfficiënten zijn ongestandaardiseerd . Standard errors staan vermeld tussen haakjes.

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

6. Discussie

In dit concluderende hoofdstuk zullen de hoofd- en deelvragen uit dit onderzoek behandeld worden door deze te koppelen aan de relevante resultaten. Is er een tolerantie verschil tussen mannelijke en vrouwelijke studenten ten aanzien van culturele uitingen binnen de islamitische cultuur die sekse ongelijkheid bevatten? En hoe kunnen gevonden tolerantieverschillen tussen autochtone mannen en vrouwen worden verklaard? Daarbij zullen de in de theorie geopperde hypothesen bevestigd of verworpen worden.

6.1 Tolerantie verschillen

In lijn met de bevindingen van Verkuyten en Slooter (2007) vinden we een verschil in tolerantie niveau tussen mannelijke en vrouwelijke studenten, daarbij zijn vrouwen het minst tolerant. In dit onderzoek betekent dit dat zij een meer afkeurende houding aannemen ten aanzien van culturele uitingen die afwijken van de eigen norm. Het tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen is vooral zichtbaar bij het beoordelen van culturele uitingen binnen het privé domein. In dit onderzoek zijn dat de culturele uitingen die andere rechten en plichten voor jongens en meisjes binnen de opvoeding vooronderstellen. Dat er geen significante verschillen worden gevonden in tolerantie tussen mannen en vrouwen binnen het publieke domein zou verklaard kunnen worden doordat Nederland in het algemeen een gesecculariseerde staat is. Dat betekent dat religie vooral tot uiting komt binnen het privé domein en geen/weinig invloed heeft op de publieke sfeer. Nederland staat in de top 10 van landen waarin de bevolking van mening is dat religie geen invloed mag hebben op de samenleving in de publieke sfeer (Norris and Inglehart, 2004). Dit heeft wellicht tot gevolg dat culturele uitingen binnen het publieke domein door zowel mannen als vrouwen even negatief benadeeld wordt. Daarnaast komt in dit onderzoek de gender ongelijkheid met name naar voren in de casussen in het privé domein: deze bevatten duidelijk ongelijkheid tussen jongens en meisjes, terwijl het dragen van een burqa en het weigeren een hand te geven aan mannen veronderstelde symbolen zijn van ongelijkheid, en niet noodzakelijk als zodanig hoeven te worden geïnterpreteerd.

6.2 De mogelijke verklaringen

Om het tolerantie verschil te verklaren maken we gebruik van de eerder opgestelde hypothesen aan de hand van de relevante literatuur. Deze hypothesen beslaan de invloed van de variabelen waarvan verwacht wordt dat zij anders werken voor mannen en vrouwen; gender identificatie en ervaring met discriminatie. Door een gebrek aan bruikbaar respons bij

de open vragen die de motivatie van de keuzes omtrent het accepteren van culturele gebruiken moesten verduidelijken is er besloten om het *care* perspectief alleen te verwerken in het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen in het theoretische gedeelte en niet vanuit de verzamelde data.

Ten eerste verwachtten we dat *(1a) de grote mate van vrouwelijke identificatie zorgt voor meer empathie met de zogenaamde slachtoffers van gender ongelijkheid waardoor de tolerantie afneemt, of (1b) vrouwelijke identificatie heeft een tolerantere houding tot gevolg omdat zij een afwijkend standpunt van haar mede vrouw makkelijker accepteert.*

Uit de analyse is gebleken dat er geen relatie is tussen gender identificatie en tolerantie. Daarnaast bleek ook het interactie effect tussen geslacht en gender identificatie niet significant. Dat betekent dat gender identificatie niet anders werkt voor mannen en voor vrouwen. De suggestie van Verkuyten en Slooter (2007) dat genderidentificatie een belangrijke factor zou kunnen zijn lijkt door deze resultaten dus niet bevestigd te worden. Echter dit zou kunnen komen doordat onder de vrouwen de werking van hypothese 1a en b elkaar opheffen, dus dat zij allebei actief zijn onder bepaalde omstandigheden, waardoor er geen relatie met tolerantie en interactie effect gevonden wordt. Ook kan het zijn dat andere vormen van sociale identificatie actief zijn zodat de werking van genderidentificatie overschaduw wordt. Zoals Poppe e.a (2007) aangeven is niet alleen sekse en etnische identificatie belangrijk maar ook lid zijn van een politieke partij, een vakbond of deel uit maken van een generatie die bepaalde gebeurtenissen hebben meegemaakt kan de vorming van tolerante en intolerante houdingen en meningen bewust en onbewust beïnvloeden. Het is dan ook belangrijk om rekening te houden met de veelzijdigheid van identiteit. Daarnaast is dat zo dat er meer factoren zijn die de mate van empathie en inbeeldingsvermogen beïnvloeden dan gender identificatie. Er kunnen natuurlijk net zo goed mannen zijn die zich sterk als man identificeren maar daarnaast door sociale interesses of karakter eigenschappen veel empathies vermogen hebben. Dat mate van empathie niet alleen afhangt van genderidentificatie kan verklaren dat de relatie hiervan met tolerantie niet zichtbaar is in de onderzoeksresultaten. Het zelfde geldt voor hypothese 1b, de mate van tolerantie hangt lang niet alleen af van de actor uit de casus, wellicht werkt een vrouwelijke actor verzachtend voor het tolerantie niveau van vrouwen, maar wanneer zij inhoudelijk ernstig afwijken van het standpunt van deze vrouw zal deze werking afnemen of verdwijnen.

De tweede verwachting was dat (2a) *vrouwen die ervaringen hebben met elke vorm van ongelijke behandeling meer inlevingsvermogen in de slachtoffers van onderdrukking hebben waardoor zij minder tolerant zullen zijn naar in hun ogen ongelijkheid bevattende culturele uitingen. Ook (2b) kunnen deze ervaringen leiden tot een tolerantere houding ten aanzien van culturele gebruiken van andere culturen omdat zij zelf niet willen discrimineren.*

De verwachting dat vrouwen meer discriminatie ervaren dan mannen wordt in de analyse bevestigd. Ondanks de bevindingen van Rokeach (1968) en Jones en Gerard (1967) dat (in)tolerante houdingen rechtstreeks worden gevormd door ervaringen (in Oskamp, 1991) lijkt er in dit onderzoek geen relatie te bestaan tussen directe ervaringen met discriminatie of ongelijke behandeling en het tolerantie niveau. Ook werkt deze variabele voor mannen en vrouwen het zelfde, er is dus geen interactie effect gevonden. Het sekse verschil in de mate van tolerantie kan dus, naar aanleiding van deze resultaten, niet verklaard worden door verschillen in ervaren discriminatie door mannen en vrouwen en beide hypothesen worden verworpen. Deze bevinding is op meerdere manieren te verklaren. Ten eerste bevat de populatie een generatie die nauwelijks meer blootgesteld wordt aan structurele ongelijke behandeling van mannen en vrouwen. Ook zijn zij student dus hebben ze weinig ervaring met concurrentie op de arbeidsmarkt en discriminatie op basis van geslacht bij het bereiken van een functie of een hoger salaris. Daarnaast is het mannelijke aandeel van de steekproef niet gelijk aan die van de vrouwen, het zou kunnen dat significante verschillen hierdoor uit zijn gebleven. Tot slot zou het zoals eerder genoemd zo kunnen zijn dat de werking van beide hypothesen (die in tegengestelde richting zijn) elkaar opheffen zodat er geen relatie zichtbaar wordt tussen de ervaring met discriminatie en het tolerantie niveau van mannen vrouwen

(3) De werking van vooroordelen zal voor vrouwen sterker zijn dan voor mannen omdat de te tolereren onderwerpen gaan over vrouwen. Verwacht wordt dat vrouwen zich harder zullen afzetten tegen culturele gebruiken die negatieve vooroordelen over vrouwen bevestigen.

Er is geen significant verschil gevonden in de mate waarin mannen en vrouwen vooroordelen hebben. Maar in lijn met de bevindingen van Van den Heuvel (1992) dat stereotypen mede verantwoordelijk zijn voor de negatieve houding van Nederlanders tegenover traditionele uitingen van cultuur zoals het dragen van hoofddoekjes hebben in dit onderzoek negatieve vooroordelen over de positie van de vrouw binnen de islamitische cultuur ook een negatieve invloed op het algemene tolerantie niveau. Dit betekent, hoe sterker de vooroordelen hoe lager het tolerantie niveau naar culturele uitingen in het algemeen.

Binnen het privé domein alleen is deze relatie niet aanwezig terwijl binnen dit domein juist het tolerantie verschil is geconstateerd. Dit betekent dat ook vooroordelen en stereotypen met betrekking tot de positie van de vrouw binnen de islamitische cultuur geen verklarende werking lijkt te hebben voor de tolerantie verschillen binnen het privé domein tussen mannen en vrouwen. Ook bleek uit de interactie in de regressie analyse dat vooroordelen niet anders werken voor mannen en vrouwen. Dat deze uitkomsten niet significant zijn zou wederom kunnen voortkomen uit het gebrek aan mannelijke respondenten. Daarnaast zou het kunnen dat vrouwen niet het gevoel hebben dat hun vrouwelijke identiteit bedreigd wordt of in een negatief daglicht wordt geplaatst door de voorbeelden in de casussen. In dat geval zouden de geformuleerde hypothesen niet goed aansluiten bij het onderzoeksinstrument waardoor een gebrek aan validiteit tot matige onderzoeksresultaten heeft geleid.

De vooroordelen die correleren met het tolerantie niveau zijn de ideeën over de kansen die vrouwen hebben in onze Nederlandse samenleving. Wanneer het gevoel bestaat dat vrouwen minder kansen hebben om succesvol te worden doordat zij bijvoorbeeld meer moeite moeten doen een hoge functie te bemachtigen of een gelijk salaris te verdienen als een man, wordt er een minder tolerante houding gevormd naar uitingen van ongelijkheid binnen het privé domein van de islamitische cultuur. Uit de correlaties blijkt dus dat alleen de ideeën over de gelijke kansen van groepen in de samenleving significant samenhangt met tolerantie in het privé domein. Daarbij verschillen mannen en vrouwen niet significant op deze variabele maar de verwachting is dat de vooroordelen betreft de gelijke kansen van mannen en vrouwen een sterkere werking heeft voor vrouwen. In de volgende stap wordt de mogelijk medierende rol van deze factor onderzocht in de relatie tussen sekse en tolerantie binnen het privé domein. Hieruit bleek dat het effect van het geslacht op tolerantie ligt afnam, maar de afname was dusdanig laag dat zelfs van partiële mediatie geen sprake lijkt. Uit de interactie in de regressie bleek ook hier dat de vooroordelen betreft de kansen van de vrouw in Nederland niet anders werken voor mannen dan van vrouwen. Met het oog op deze bevindingen kan ook deze hypothese worden verworpen. Deze resultaten zouden wederom kunnen worden veroorzaakt door de ondervetegenwoordiging van de mannelijke respondent binnen de steekproef.

6.3 Werking van factoren voor mannen en vrouwen

Het doel van dit onderzoek is het verklaren van het tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat dit niet mogelijk lijkt aan de hand van dit

onderzoek. Wel is er één variabele die mogelijk anders werkt voor mannen dan voor vrouwen, nationale identificatie. Van deze controle variabele werd verwacht een negatieve invloed te hebben op het tolerantie niveau ten aanzien van Moslim gebruiken omdat mensen met een sterke nationale identificatie eerder dreiging ervaren van culturele uitingen die afwijken van de eigen norm. Deze correlatie wordt bevestigd door de onderzoeksresultaten. We zien bij de interactie tussen sekse en Nederlandse identificatie een trend ($p < .10$). Het lijkt zo te zijn dat er voor mannen wel een effect is van identificatie, in de verwachte richting, en voor vrouwen niet. Dit betekent dat in de context van dit onderzoek er bij mannen en vrouwen mogelijk verschillende factoren werkzaam zijn die het tolerantie niveau bepalen. Helaas is het door de ongelijke verdeling van de groepen en de andere hierboven genoemde oorzaken niet mogelijk een volledig verklaringsmodel voor het tolerantie niveau van mannen en vrouwen op te stellen.

6.4 De plus- en minpunten van dit onderzoek

In deze afsluitende paragraaf zullen de goede en minder goede kanten van dit onderzoek worden belicht. Als positief aspect zal de veelzijdigheid van dit onderzoek worden besproken. Er zijn echter ook een aantal dingen die verbeterd kunnen worden in een vervolg onderzoek. Ten eerste zal de eenzijdigheid van de populatie worden besproken; ten tweede de mogelijke gevolgen van de verschillen in de groepsgrootte van de jongens en meisjes in de steekproef; daarnaast het wegvallen van het *care* perspectief als mogelijke verklaring en tot slot de haalbaarheid van de gestelde doelen.

Om positief te beginnen de veelzijdigheid van dit onderzoek. Deze studie is uitgevoerd in het kader van het bachelor project van Algemene Sociale Wetenschappen. ASW pleit voor een interdisciplinaire visie op maatschappelijke problemen. Het onderwerp van dit bachelor project leeft in de Nederlandse samenleving en de manier waarop dit onderwerp benaderd wordt voldoet ook aan de ASW doelstelling van interdisciplinariteit. De verschillende hypotheses die worden gebruikt om het tolerantie verschil tussen mannen en vrouwen te verklaren vormen een breed kader aan theorieën die invloed hebben op ons tolerantie niveau. Dit maakt dit onderzoek uitdagend en interessant.

In de resultaten sectie bleek al dat er ook verschillende factoren aanwezig waren tijdens de uitvoering van dit bachelor project die niet tot een optimaal onderzoeksresultaat hebben geleid. Één daarvan is de eenzijdigheid van de populatie. Er is gekozen voor een studentenpopulatie omdat zij snel en makkelijk te benaderen zijn. Echter, deze keuze heeft ook mogelijke nadelen. Ten eerste is het geen goede weerspiegeling van de mannen en

vrouwen uit de Nederlandse samenleving; alle studenten zijn hoogopgeleid en vallen binnen de zelfde leeftijdscategorie. Dit eerste zorgt voor veel gematigde meningen betreft culturele verschillen, vooral van sociale wetenschap studenten wordt verwacht dat zij een tolerantere houding hebben omdat zij de achtergrond van groepsprocessen kennen. Dat studenten allemaal binnen de zelfde leeftijdscategorie vallen heeft vooral invloed op de score op ervaren discriminatie. Zoals eerder genoemd bevat de populatie een generatie die nauwelijks meer blootgesteld wordt aan structurele ongelijke behandeling van mannen en vrouwen. Ook zijn zij student dus hebben ze weinig ervaring met concurrentie op de arbeidsmarkt en discriminatie op basis van geslacht bij het bereiken van een functie of een hoger salaris.

Een tweede negatief aspect is de ongelijke verdeling tussen mannen en vrouwen binnen de steekproef. omdat de groepen zo in grootte verschillen, is het moeilijk in te schatten of het komt door de power van het onderzoek dat iets wel werkt voor vrouwen, en niet voor mannen, of doordat het theoretisch verklaarbaar is. Meer respondenten zouden de relaties duidelijker kunnen maken doordat meer jongens wellicht meer significante verschillen zou opleveren.

Daarnaast is het *care* perspectief weggefallen als mogelijke verklarende variabele. Dit is jammer omdat het een interessante toevoeging voor het onderzoek geweest zou zijn om sociaal geconstrueerde gender verschillen te bestuderen in het kader van dit onderzoek. Van te voren werd al duidelijk dat er een diepgaande kwalitatieve analyse nodig is om het *care* en *justice* perspectief van elkaar te onderscheiden. Om het toch mee te nemen als variabele is er een open antwoord mogelijkheid toegevoegd aan de casussen om de motivatie van de meerkeuze antwoorden te verduidelijken. Dit bleek echter niet voldoende om verschillen te bestuderen tussen de benaderingen van culturele uitingen van mannen en vrouwen. De open vragen waren of helemaal niet ingevuld of alleen met steekwoorden waardoor een duidelijk perspectief niet naar voren kwam.

Tot slot ben ik van mening dat de doelstelling van dit onderzoek misschien iets te ijverig was voor dit bachelor project. Gezien de tijd en de middelen om een grote steekproef te trekken was het doel om tolerantie verschillen tussen mannen en vrouwen te verklaren wellicht niet haalbaar. De onderzoeksvraag blijft deels onbeantwoord omdat we te weinig inzicht hebben gekregen in de mogelijk verklarende factoren. Dit onderzoek heeft mijn nieuwsgierigheid nog geen voldoening kunnen bieden en nog steeds ligt mijn interesse bij dit onderwerp. Ik hoop de tolerantie verschillen tussen mannen en vrouwen ten aanzien van culturele uitingen omtrent vrouwen in de toekomst nogmaals te benaderen zonder de hierboven genoemde minpunten.

7. Referentie lijst

1. Alreshoud, A., Koeske, G. F. (1997) Arab Students' Attitudes Toward and Amount of Social Contact With Americans: A Causal Process Analysis of Cross-Sectional Data. *Journal of social psychology*, 137(2), 235-246.
2. Cowan, G., Khatchadourian, D. (2003). Empathy, Ways of Knowing, and Interdependence as Mediators of Gender Differences in Attitudes Toward Hate Speech and Freedom of Speech. *Psychology of women quarterly*, 27(4), 300- 309.
3. Dekkers, W., Hoffer, C., Wils, J.P. (2006) *Besnijdenis, lichamelijke integriteit en multiculturalisme: Een empirische en normatief-ethische studie*. Budel: Damon.
4. Endicott, L., Bock, T., & Narvaez, D. (2003). Moral reasoning, intercultural development, and multicultural experiences: Relations and cognitive underpinnings. *International Journal of Intercultural Relations*, 27(4), 403-419.
5. Golebiowska, A. (1999) Gender Gap in Political Tolerance. *Journal of Political Behavior* 21, 43-66.
6. Gorashi, H. (2003) *Ways to survive, battles to Win: Iranian Women Exiles in the Netherlands and the United States*. New York: Nova Science Publishers.
7. Heuvel, den, van, H. (1992) *Us and them: the influence of ethnicity and gender on stereotypes, attitudes and explanations of behaviour*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam
8. Killen, M., Margie, N. G., & Sinno, S. (2006). Morality in the context of intergroup relations. In M. Killen & J. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 155-183). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
9. Leong, C. (2008). A multilevel research framework for the analyses of attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 32(2), 115-129.
10. Lyons, Plessner, N. (1983) Two perspectives: On self, Relationships, and Morality. *Harvard Educational Review*. 53(2), 125-145.
11. Metha, S. (1997). Acceptance of Foreigners: Ethnic and Gender Differences Among Americans. *International journal of group tensions*, 27(1), 59-75.
12. Nayak, M.B, Byrne, C.A, Martin, M.K, George, A. (2003) Attitudes Toward Violence Against Women: A Cross-Nation Study. *Sex roles*, 49 (7), 333-342.
13. Oskamp, S. (1991). *Attitudes and opinions*. New Jersey: Prentice-Hall.
14. Pierce, K. and Brewer, M. (2005) Social Identity Complexity and Outgroup Tolerance. *Personality and social psychology bulletin*, 31(3) pp: 428-437
15. Poppe, E., Verkuyten, M. (2007) *Culture and Conflict: Liber amicorum for louk Hagendoorn*. Amsterdam: Askant.
16. Puka, B. (1994). *Caring voices and women's moral frames: Gilligan's view*. New York & London: Garland Publishing.
17. Read, J. (2002) Challenging Myths of Muslim Women: The Influence of Islam On Arab-American Women's Labor Force Activity. *Muslim world*, 92, 19-37.
18. Roald, A.S. (2001) *Women in Islam: The western experience*. London & New York: Routledge.
19. Siesling, M. (2006). *Multiculturaliteit en verdediging in strafzaken. Een onderzoek naar de manieren waarop in het Nederlandse strafrecht ruimte wordt gevonden voor het verwerken van de culturele achtergrond van de verdachte*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

20. Sotelo, M.J. (1999) Gender differences in political tolerance Among Adolescents. *Journal of gender studies*, 8, 211-217.
21. Spears, R., Van Zomeren, M. and Fischer, A. (2007) Testing the Limits of Tolerance: How Intergroup Anxiety Amplifies Negative and Offensive Responses to Out-Group-Initiated Contact. *Personality and social psychology bulletin*, 33 (12), pp: 1686-1699.
22. Tajfel, H., Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup behaviour. In W. G. Austin and S. Worchels, *The social Psychology of intergroup relations*, pp. 33.-47. Monterey, California: Brooks/cole.
23. Taylor, D.M., Moghaddam, F.M. (1987). *Theories of intergroup relations*. Pp. 59-84. Westport: Praeger.
24. Verkuyten, M. (1997). The structure of ethnic attitudes: The effects of target group, region, gender, and national identification. *Genetic, social and general psychology monographs*, 123 (3), 261-285.
25. Verkuyten, M., & Martinovic, B. (2006). Understanding multicultural attitudes: The role of group status, identification, friendships, and justifying ideologies. *International Journal of Intercultural Relations*, 30(1), 1-18.
26. Verkuyten, M., & Slooter, L. (2007). Tolerance of Muslim beliefs and practices: Age related differences and context effects. *International Journal of Behavioral Development*, 31, 467-477.
27. Verkuyten, M., & Slooter, L. (2008). Muslim and non-Muslim adolescents' reasoning about freedom of speech and minority rights. *Child Development*
28. Wainryb, C., & Shaw, L. A. (1998). Tolerance and intolerance: Children's and adolescents' judgments of dissenting beliefs, speech. *Child Development* 69(6), 1541.
29. Wainryb, C., Shaw, L. A., Langley, M., Cottam, K., & Lewis, R. (2004). Children's thinking about diversity of belief in the early school years: Judgments of relativism, tolerance, and disagreeing persons. *Child Development* 75(3), 687-703.

Bijlage 1. Enquete

Achtergrond informatie

Geslacht: m / v

Studie:

Geboortejaar:

Religie:

Hoe sterk identificeer jij je met Nederland?

Geef aan in hoeverre je het eens bent met de volgende stellingen

			Nee, zeker niet				Ja, zeker wel
			1	2	3	4	5
1.	Mijn Nederlandse identiteit is een belangrijk deel van mijzelf		☐	☐	☐	☐	☐
2.	Ik identificeer me sterk met Nederland.		☐	☐	☐	☐	☐
3.	Ik ben trots dat ik een Nederlander ben		☐	☐	☐	☐	☐
4.	Als er iets negatiefs over Nederland wordt gezegd voel ik me aangesproken		☐	☐	☐	☐	☐
5.	Ik voel me echt een Nederlander		☐	☐	☐	☐	☐
6.	Mijn Nederlandse achtergrond is belangrijk voor hoe ik mijzelf zie		☐	☐	☐	☐	☐

Hoe belangrijk is het man of vrouw zijn voor jou?

Geef aan in hoeverre je het eens bent met de volgende stellingen

			Nee, zeker niet				Ja, zeker wel
			1	2	3	4	5
		<i>7. Mijn vrouwelijke/mannelijke identiteit is een belangrijk deel van mijzelf</i>	☐	☐	☐	☐	☐
		<i>8. Ik identificeer me sterk met de vrouw/man</i>	☐	☐	☐	☐	☐
		<i>9. Ik ben trots dat ik een vrouw/man ben</i>	☐	☐	☐	☐	☐
		<i>10. Als er iets negatiefs over vrouwen/mannen wordt gezegd voel ik me aangesproken</i>	☐	☐	☐	☐	☐
		<i>11. Ik voel me echt een vrouw/man</i>	☐	☐	☐	☐	☐
		<i>12. Mijn vrouwelijkheid/mannelijkheid is belangrijk voor hoe ik mijzelf zie</i>	☐	☐	☐	☐	☐

Gelijke kansen?

Geef aan in hoeverre jij het eens bent met de volgende stellingen

			Nee, zeker niet				Ja, zeker wel
			1	2	3	4	5
			☐	☐	☐	☐	☐
<i>13. Ik heb het gevoel dat mannen en vrouwen in Nederland ongelijk behandeld worden.</i>							
			☐	☐	☐	☐	☐
<i>14. Ik denk dat lid zijn van een bepaalde groep bepalend is voor kans op succes in onze samenleving.</i>							
			☐	☐	☐	☐	☐
<i>15. Ik denk dat vrouwen meer moeite moeten doen om een hogere functie te bereiken binnen een bedrijf dan mannen.</i>							
			☐	☐	☐	☐	☐
<i>16. Ik denk dat mannen meer verdienen dan vrouwen ook al hebben zij dezelfde functie.</i>							
			☐	☐	☐	☐	☐
<i>17. Traditionele man-vrouw rolverdelingen beperken de kansen voor de vrouw in onze moderne samenleving.</i>							
			☐	☐	☐	☐	☐
<i>18. Ik denk dat binnen de Islamitische cultuur ongelijkheid tussen mannen en vrouwen groter is dan binnen de Nederlandse cultuur</i>							

	Nee, zeker niet				Ja, zeker wel
	1	2	3	4	5
<i>19. Ik denk dat de vrouw binnen de Islamitische cultuur erg benadeeld wordt.</i>	☐	☐	☐	☐	☐

Eigen ervaringen

			Nee, nooit				Ja, zeer vaak
			1	2	3	4	5
<i>26. Heb je wel eens het gevoel gehad dat je benadeeld bent omdat je tot een bepaalde groep behoort?</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<i>27. Heb je wel eens het gevoel gehad dat je onterecht bent behandeld op basis van je geslacht?</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<i>28. Voel je je wel eens gediscrimineerd?</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<i>29. Heb je wel eens het gevoel gehad dat je geslacht je kansen beperkte?</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<i>30. Ben je wel eens beoordeeld op basis van vooroordelen die bestaan over mannen/vrouwen?</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Hoe denk jij over ?

Dit gedeelte van de enquête bestaat uit 6 casussen. Deze casussen bestaan uit een beschreven situatie waarover jou mening wordt gevraagd. Probeer je zo goed mogelijk in te leven in de casus en kies een antwoord dat het beste past bij hoe jij hier over denkt. Probeer daarnaast kort en bondig weer te geven waarom je voor dit antwoord kiest.

1. Stel je voor dat er op jou universiteit of hogeschool een groep studenten komt die een burqa dragen, een sluier waarbij het gezicht bedekt is.

Vind je het o.k. dat die studenten een burqa dragen?

Nee, zeker niet	Nee, niet zo	Ja, best wel	Ja, zeker wel
☐	☐	☐	☐

Waarom vind je dit wel of niet o.k.?

.....

.....

.....

.....

2. Pas geleden was er een discussie over een Moslim docente die geen hand wil geven aan mannen, zoals collega's, studenten en andere medewerkers op de universiteit.

Vind je het o.k. dat de docente geen hand geeft aan mannen?

Nee, zeker niet	Nee, niet zo	Ja, best wel	Ja, zeker wel
☐	☐	☐	☐

Waarom vind je dit wel of niet o.k.?

.....

.....

.....

.....

3. *Sommige Turkse en Marokkaanse ouders vinden het goed dat hun zonen tot laat in de avond buiten zijn, maar hun dochters mogen dat niet.*

Vind je het o.k. dat die ouders hun zonen en dochters anders behandelen?

Nee, zeker niet	Nee, niet zo	Ja, best wel	Ja, zeker wel
☐	☐	☐	☐

Waarom vind je dit wel of niet o.k.?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. *Sommige Turkse en Marokkaanse ouders verwachten van hun zonen dat zij een deel van hun verdiende salaris bijdragen in het huishouden.*

Vind je het o.k. dat de ouders dit van hun zonen vragen?

Nee, zeker niet	Nee, niet zo	Ja, best wel	Ja, zeker wel
☐	☐	☐	☐

Waarom vind je dit wel of niet o.k.?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. Een lichte vorm van vrouwenbesnijdenis wordt soms ook wel vergeleken met de besnijdenis bij mannen. Sommige Islamitische ouders passen deze lichte vorm van vrouwenbesnijdenis toe op hun dochters.

Vind je het o.k. dat die ouders dat doen?

Nee, zeker niet	Nee, niet zo	Ja, best wel	Ja, zeker wel
☐	☐	☐	☐

Waarom vind je dit wel of niet o.k.?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. Sommige Islamitische vrouwen laten zichzelf vanuit hun geloofsovertuiging op latere leeftijd nog besnijden.

Vindt je het o.k. dat deze vrouwen besluiten dat te laten doen?

Nee, zeker niet	Nee, niet zo	Ja, best wel	Ja, zeker wel
☐	☐	☐	☐

Waarom vind je dit wel of niet o.k.?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Bijlage 2

Component Matrix^a

	Component	
	1	2
Burqa dragen openbaar	.431	.690
Handgeven aan collega's	.508	.501
Zonen later naar buiten	.790	-.129
Salaris vrouwen inleveren	.695	-.023
Besnijdenis ouders	.636	-.409
Besnijdenis zelf	.587	-.297

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 2 components extracted.